

La «conversió» de Miguel Hernández Pons¹

Juan-José López Burniol

Notari

Tota vida implica sempre continuïtat, fins al punt que, per molts que siguin els alts i baixos, els canvis de fortuna, els esdeveniments inesperats, els cops de sort i les tragèdies, existeix en tot moment un fil conductor, una concatenació causal, que la dota d'una unitat soterrada. No obstant això, aquesta unitat no comporta necessàriament una coherència estricta entre totes les etapes en què es pugui dividir —més o menys convencionalment— la peripècia vital d'una persona. I, així, es poden distingir en qualsevol trajectòria personal períodes densos en esdeveniments, al costat d'altres de més grisos i anodins, i pot succeir a vegades que, en un d'aquells, i gràcies a algun succés singular ocorregut al llarg del seu desenvolupament, es manifesti de manera transparent la personalitat del protagonista, amb el seu autèntic perfil i amb tota la força del seu caràcter.

Aquest és, al meu parer, el cas de Miguel Hernández Pons, de qui tothom qui el va conèixer dirà que va ser un home d'una peça; però també convindrà amb mi que la seva personalitat de sempre, el rigor del seu pensament, la conseqüència del seu discurs i la força del seu caràcter es van posar en relleu d'una manera totalment desinhibida a mitjan anys seixanta del segle passat, gràcies a un fet que val la pena tenir en compte amb un cert detall, tasca per a la qual potser convé començar per com era i què esperava del futur la ja llunyana Espanya de mitjan anys seixanta, quan Miguel Hernández Pons fregava els quaranta-cinc anys i estava en la plenitud de la vida.

Els anys seixanta i la Llei orgànica de l'Estat

El grau de benestar del qual va gaudir l'Estat espanyol des del decenni dels anys seixanta va experimentar una gens menyspreable aproximació al de la mitja-

1. Paraules pronunciades a l'Ateneu de Maó, el 12 de juny de 2009, en l'acte en homenatge a Miguel Hernández Pons.

na dels estats que amb posterioritat arribarien a formar part de l'Europa dels dotze, si bé el seu nivell de vida es va mantenir encara a una distància apreciable del que coneixien alguns d'aquells Estats. L'increment progressiu del PIB durant aquests anys va conduir al progressiu augment del consum, que es va anar expandint des de les capes urbanes amb més poder adquisitiu de les regions més pròsperes a altres segments del cos social. I aquesta elevació substancial del consum privat va comportar una mutació de la seva estructura, ja que la rebai-xa percentual de les despeses que cobrien les necessitats més elementals de la població va deixar espai per a altres de més discrecionals, com ara l'habitatge propi prou equipat, la sanitat, l'educació, la cultura i l'oci. D'aquesta manera, el frigorífic, el gas butà, la ràdio i el televisor, que eren d'ús summament restringit el 1960, s'anaren convertint durant els deu anys següents en patrimoni de molts espanyols, mentre que l'automòbil, el telèfon i els tocadiscs encara no havien assolit el nivell d'universalització.

En aquesta línia, el 20 d'octubre de 1966, *The New York Times* publicava en l'edició internacional una crònica del seu corresponsal a Madrid, Tad Szulc, titulada «Per a un espanyol, prosperitat és un automòbil i l'embotellament del trànsit», en què deia: «El boom ha estat estadísticament evident en l'augment constant de les xifres de producció, vendes i moviment bancari, però cal ficar-se als carrers de les grans ciutats i de les petites viles provincianes per a veure i sentir el que la nova prosperitat significa per a Espanya. A Madrid, la capital, i a Altea, un poble de la costa a la província d'Alacant, típica representació de la canalitzada aflluència turística, els embotellaments de trànsit s'han convertit en un fet corrent de la vida diària». «Així ens veien els americans en 1966», escriu Laureano López Rodó en les seves memòries.

Però, a mesura que avançava la dècada i augmentava el benestar dels espanyols, aquesta Espanya del *desarrollismo*, hereva del Pla d'Estabilització del 1959, que —amb severos costos socials— va redreçar l'economia espanyola a la vora de la fallida després del deliri autàrquic que es va esgotar el 1957, aquesta Espanya —dic— també començava a mostrar unes exigències evidents de canvi polític, expressades en vagues obreres, agitacions estudiantils i una incipient desafecció intel·lectual al règim autoritari vertebrat entorn de la figura del general Franco. La resposta del règim a aquesta demanda de canvi expressada per la societat espanyola va ser la Llei orgànica de l'Estat.

De fet, el recorregut d'aquesta Llei venia d'antic. Va ser ni més ni menys que el 28 de gener de 1942 quan el general Franco va anunciar que «tenim acabades i en el seu últim estudi les lleis orgàniques de l'Estat. Aquestes lleis demostraran als que ens calumnien que Espanya no és ni constitueix un Estat dictatorial». Però va tardar vint-i-cinc anys a promulgar-la, després d'una llarga sèrie de projectes frustrats. Els treballs definitius es van iniciar amb el govern nomenat el 1962, que va posar sobre la taula de Franco diversos projectes. El de Manuel Fraga —el més ambiciós— contenia tota una reforma constitucional «que si llavors s'hagu-

és acceptat —assegura l'autor—, hauria canviat per bé el curs de la història», ja que «es tractava d'assumir les llibertats europees, les associacions polítiques i una Cambra elegida per sufragi universal». També hi havia el projecte de José Solís i el de Fernando Herrero Tejedor. I, per damunt de tots, el que l'almirall Luis Carrero Blanco va llegir íntegrament a Franco el 25 de novembre de 1964 i que era obra de Laureano López Rodó. «En molts aspectes eren coincidents», afirma López Rodó. No opina així Fraga, per a qui Franco, «desgraciadament», va fer més cas al de Carrero, «que serviria de base inadequada —hi afegeix— a la insuficient Llei orgànica de l'Estat». Al mateix temps, van començar a produir-se pressions sobre Franco perquè accelerés el tràmit de la llei pel temor —que començava a estendre's— que Franco morís sense haver previst la sortida del seu mandat personal. Des del general Alonso Vega al cardenal Casimiro Morcillo, que —en representació dels bisbes espanyols i del mateix summe pontífex— li va manifestar la preocupació pel que pogués venir després. Respecte d'aquesta exhortació eclesiàstica, Franco es va remetre a l'exèrcit com a factor suprem d'estabilitat, però va acabar donant al cardenal l'encàrrec de dir als metropolitans «que me n'estic ocupant, que ho farà aviat, que estiguin tranquils».

Per fi, el ple de les Corts va aprovar el projecte de Llei orgànica de l'Estat el 22 de novembre de 1966 i es va sotmetre a referèndum el 14 de desembre següent. El text de la Llei codificava, clarificava i reformava parcialment les lleis fonamentals que hi havia, eliminava vestigis de la terminologia feixista i introduïa algunes pautes de tímida obertura, en el marc d'una monarquia controlada per un govern autoritari. En realitat, en lloc de ser la genuïna obertura desitjada per alguns reformistes —escriu Stanley G. Payne—, la Llei orgànica va representar un reajustament final i menor del sistema, en una fase de la vida de Franco en què aquest anava perdent ràpidament la seva energia física i política. No es van adoptar canvis bàsics, però malgrat això Franco la va considerar —en defensar el projecte davant les Corts— «una àmplia democratització del procés polític», amb l'advertència que «recordin els espanyols que a cada poble el rondan sempre els seus dimonis familiars, que són diferents per a cadascun: els d'Espanya es diuen esperit anàrquic, crítica negativa, insolidaritat entre els homes, extremisme i enemistat mútua». Les dades del referèndum van ser concloents: amb una participació del 86%, menyspreant els decimals, hi va votar a favor el 95%, en contra, del 2%, i en blanc, un altre 2%. En vista d'aquest resultat, Fraga va anunciar contundentment una nova legitimació per al règim, del qual va dir que es «legítima» per les seves obres. La reacció de la premsa internacional va ser, al contrari, negativa. *The New York Times* va escriure: «La Llei no busca una altra cosa que un pacte entre un supòsit futur liberalitzant i la naturalesa autoritària imposada per Franco»; *The Daily Telegraph* insistia: «Res no canvia. Permanència de la dictadura, que continuarà oprimint Espanya»; *Il Messagero* es preguntava: «Potser Franco creu que un règim vagament gaullista, paternalista en extrem, articulat en el seu vèrtex i inalterat en la seva base, pot perdurar en el futur?»; i *The Manchester Guardian*

rematava: «Ningú amb bon criteri esperava que Franco convertís Espanya en una democràcia». Franco, per la seva part, quan va rebre en ple Consell de Ministres la felicitació del vicepresident del Govern per l'èxit obtingut, va respondre somrient: «És el menys dolent que podíem fer.»

El vot de Miguel Hernández

Si m'he estès fins aquí en el dibuix de les circumstàncies, raó de ser i objectius de la Llei orgànica de l'Estat, és perquè el fet de conèixer-les constitueix un requisit imprescindible per a entendre justament i precisar l'autèntic abast de la decisió que va prendre Miguel Hernández Pons entorn de la pregunta formulada pel referèndum d'aprovació de la Llei esmentada. Una decisió que no va quedar en l'àmbit de la seva intimitat, sinó que la va voler dotar de la publicitat màxima que —per a un ciutadà comú com ell— constitueix l'exposició al públic de les seves raons mitjançant l'enunciació en un article periodístic. I, així, el dia 6 de desembre de 1966, Miguel Hernández Pons va publicar en el *Diari de Menorca*, de Maó, un article titulat «Jo votaré per la pau», en què desgrana-va les raons de la seva posició. Vegem quines eren amb cert detall, ja que, una vegada conegudes, ens permetran entrar millor en el pensament del personatge i perfilar més nítidament els trets definitoris de la seva personalitat.

L'autor comença proclamant la dificultat que entranya contestar amb un *sí* o un *no* una pregunta que és necessàriament polièdrica i complexa: «Quan a un futur votant —escriu— se li ofereix un text de 8.000 paraules, aproximadament, i se li sol·licita una sola contestació —sí o no— al text global, cal fer una labor prèvia de síntesi o resum, que permeti conèixer, o imaginar, on es troba el nus o cor vital de la qüestió». I això és el que fa, en els paràgrafs que segueixen, en dir que «un examen conjunt de la Llei [...] ofereix una reestructuració del conjunt de lleis que constitueixen la bastida constitucional espanyola», així com reconèixer que «l'anàlisi de la reforma ofereix un moderat però evident avanç a fi de la major representació del poble espanyol en òrgans legislatius i de govern», cosa que resulta lògica atès que «el nostre poble [...] ha posat en relleu [...], amb el seu desinterès per les eleccions municipals, que desitja més participació en les decisions de l'Administració».

Tot el que s'ha recollit fins aquí impulsa Miguel Hernández Pons a reconèixer a la Llei orgànica, com a «aspecte positiu» la seva «major obertura al diàleg». Però, un cop admès això, s'apressa a afegir-hi que «no obstant això —a parer seu—, el punt crucial del qui se'n va a votar passa gairebé oblidat, semiocult i poc airejat, en la sisena paraula del text legal, l'article primer del qual diu: «L'Estat espanyol, constituït en regne...» Aquí, en la paraula *regne* és on Hernández Pons focalitza la seva crítica, no sense abans admetre que «el juliol del 1947, en aprovar la Llei de successió, en l'article primer ja es va votar que el

nostre país és un Regne». Però —hi afegeix immediatament— «existeixen [...] generacions de compatriotes que no van participar, a falta d'edat per a fer-ho, en la votació [...]. Altres han al·legat que les circumstàncies, nacionals i internacionals, del 1947 eren molt diferents a les actuals. I, finalment, molts (com jo mateix) al·leguen que llavors es va aprovar la instauració d'un regne sense saber-ho, entendre-ho ni desitjar-ho». Raons aquestes que no són sinó un pòrtic en el qual s'emmarca l'autèntica raó de fons de la discrepància de Miguel Hernández Pons amb la proposta del Govern. Una discrepància mostrada sense embuts en els dos paràgrafs essencials de l'article.

El primer paràgraf és nítid: «El dilema resulta clar: votar *sí* per a acceptar les reformes democratitzants i, ahora, com un afegit inevitable, la monarquia. O votar *no*, per a rebutjar aquesta forma de govern, pensant que, de tota manera, la liberalització de les nostres lleis tirarà endavant. Perquè el vent de la història bufa fort en aquest sentit. I estem trucant a les portes d'Europa.»

És impossible ser més clar. No obstant això, procedeix —abans de seguir endavant— plantejar-nos una qüestió transcendent: què tenia Miguel Hernández Pons contra la monarquia?, per què la consolidació legal d'aquesta com a expectativa de futur va ser la causa determinant de la seva oposició a la Llei orgànica?, era per raons de pura i estricta teoria política, que consideren la institució monàrquica un sistema menys racional que l'alternativa republicana?, era per motius d'índole sentimental?... No; no va ser per cap d'aquestes raons. La resposta ens la dóna el mateix Hernández Pons en el segon dels paràgrafs essencials de l'article, que diu així: «Enfront de tal dilema (entre el *sí* i el *no*), la meva decisió està presa: votaré *no*. És a dir votaré *per la pau*, com se'm demana insistentment, perquè vull aquesta pau no sols per a mi, i per al meu entorn familiar i social actual. Vull la pau per a tots els espanyols. I no la vull sols per a avui, o per a demà; la vull per al futur durador de la meva pàtria.»

Tanmateix, el paràgraf transcrit, si bé és explícit en precisar la causa del seu vot negatiu —per la pau, que Miguel Hernández escriu amb majúscula—, ha de ser complementat amb els paràgrafs següents, en què l'autor ens diu el que significa per a ell la paraula *pau*. «No hi ha pau sense justícia», sosté, portant a col·locació una cita de Piu XII —«La pau és obra de la justícia»—, per a afegir-hi tot seguit que «sembla evident que la plenitud (de la justícia) està encara lluny de realitzar-se en molts àmbits fonamentals de la societat espanyola». Un cop assentada aquesta premissa, exposa el que és el nucli dur del seu pensament: «S'ha avançat molt en els últims cinquanta anys, però encara queda molt per fer [...]. I els passos decisius que falten estan fregant ja els reductes que consideren intocables les oligarquies de la sang, els diners, la terra, la cultura i el poder. Per això —conclou— considero molt difícil, per no dir impossible, que aquesta justícia encara per fer sigui impulsada, almenys consentida, per una monarquia, que se'ns apareix pregonada, aclamada i sospirada per personatges notòriament encasellats en sectors i grups tan coneguts de la nació.»

Més clar que l'aigua. Miguel Hernández va votar *no per la pau*, perquè aquesta és sempre per a ell obra de la justícia, i va pensar que una monarquia no assegurava la realització de la justícia encara pendent a Espanya, en entendre que la institució monàrquica era propiciada i seria instrumentalitzada per les oligarquies del poder, els diners i el saber que, des de sempre, han constituït el més greu impediment per al progrés d'Espanya, tant a escala nacional com regional i, en el cas de Menorca, insular. Una Espanya —no ho oblidem— a la qual va arribar, més o menys a temps, el liberalisme econòmic, però a la qual —en la data en què escrivia Miguel Hernández— encara no havien estat acceptats ni el liberalisme polític, ni el liberalisme cultural. Espanya no era encara, en aquell temps, ni un Estat democràtic, ni un Estat laic.

El que antecedeix constitueix el missatge essencial de l'article, que conclou amb un vaticini, afortunadament no complert, i amb l'expressió d'un desig frustrat de l'autor. El vaticini proclama que, si la monarquia s'instaurés algun dia —es pregunta Miguel Hernández—, «quina pau serà possible en una Espanya així?», i augura tot seguit que «la lliçó de la història ensenya que aquest seria el camí més curt per a una nova Guerra Civil». I el desig frustrat s'expressa d'aquesta manera: «Crec que hauria estat més prudent que la Llei orgànica no anticipés i no prejudgés la forma definitiva que en el seu moment ha de revestir l'Estat espanyol».

Aquest és l'article que Miguel Hernández Pons va publicar el dimarts 6 de desembre de 1966, vuit dies abans de la celebració del referèndum, en què anticipava el seu vot negatiu. Molt possiblement, l'únic article publicat a tot Espanya en defensa del vot negatiu. Un vot negatiu que —recordem-ho— va compartir amb sols el 2 % dels seus compatriotes espanyols. Als qui més o menys són de la meva quinta, no fa falta que els ponderi el fet que la publicació d'aquest article va caure com una bomba al Maó d'aquell temps, de la mateixa manera que hauria succeït en qualsevol altra ciutat o poble d'Espanya. Un dels estigmes més grans de les dictadures ha estat, en totes les èpoques, l'autocensura a què habituen els seus súbdits, que els impedeix expressar les seves opinions i defensar les seves opcions, cosa que provoca l'efecte que lentament s'estén per tota la societat: una letargia, a mig camí entre la covardia i el cinisme, a la qual és extraordinàriament difícil sostreure's. El que ens porta a plantejar-nos quins factors van impulsar Miguel Hernández a recórrer el camí que, des del marc familiar i social en què va néixer, el va portar primer a la independència personal i més tard a un cert exili interior.

La «conversió» de Miguel Hernández

Quin camí va recórrer Miguel Hernández, des del marc familiar i social en què va néixer, l'11 d'agost de 1923? La seva infància i joventut van ser en tot com es podia esperar de les seves circumstàncies. Era el segon de quatre germans

nascuts en el si d'una família «benestant», va cursar el batxillerat a l'institut d'ensenyament mitjà de Maó, d'on va ser expulsat per un temps durant els anys de la Segona República, com a sanció per la seva vinculació o proximitat ideològica —més o menys formals— a organitzacions polítiques dretanes, com ara Acció Catòlica i la Falange Espanyola. Així ho explica Miguel Hernández en una carta de resposta a una altra del llavors registrador de la propietat de Maó, Ignacio Moreno, que acabava de censurar-lo —agrament i amb desqualificacions personals— amb motiu de la publicació de l'article del 6 de desembre. «Es pot dir que tota la teva argumentació —escriu Miguel Hernández— es basa en la teva edat i en l'experiència acumulada. Crec que no ets tan vell, ni jo tan jove (43 anys), però sens dubte nego que, a partir del cert grau de maduresa i responsabilitat personal, els anys agreguin a l'home alguna cosa més que greixos, cabells blancs, calvície i regustos. Però, a més, vull que compreu que la Guerra Civil la vaig viure tant o més que ho puguis haver fet tu. L'abril del 1938 (amb catorze anys) vaig ser detingut i vaig romandre seixanta-dos dies privat de llibertat. Sóc *excautivo*. I vaig conèixer també de prop els assassinats de familiars —vuit— i, quan vulguis, t'ensenyaré el document oficial en el qual se'm comunicava que per ser «un desafecte al règim legalment constituït» se m'expulsava de l'institut i se m'impedia continuar [els] estudis».

Miguel Hernández va concloure aquesta etapa de la seva formació aprovant l'examen d'Estat a l'institut de Palma de Mallorca. Recordo, sobre això, que Miguel Hernández em va explicar —alguns anys abans de la seva mort— que sols havia estat a Mallorca, al llarg de tota la seva vida, dues vegades: per a passar l'examen d'Estat i per a prendre possessió de la notaria de Maó al Col·legi Notarial de les Balears. Ja batxiller, va decidir estudiar la carrera de dret, però, davant la negativa del seu pare a pagar-li l'estada a Barcelona, es va matricular per lliure en aquesta universitat, on va aprovar sense cap dificultat tots els cursos.

I és llavors, en aquest moment, quan Miguel Hernández pren una de les decisions fonamentals de la seva vida. Perquè és evident que tenia davant seu un futur absolutament obert i fàcil; si optava per integrar-se en algun dels negocis familiars —la construcció, la fàbrica de gas o algun altre—, s'haurien beneficiat del seu treball, del seu rigor i del seu talent. Però hi va haver alguna cosa que li va impedir seguir aquest camí. Aquesta cosa va ser el seu esperit d'independència, perquè sabia perfectament que, si hagués treballat en el marc familiar, la seva autonomia quedaria fortament condicionada per la poderosa personalitat del seu pare, tan intel·ligent com absorbent i tan treballador com rígid. Quina sortida tenia? La de tot estudiant brillant d'una Facultat de Dret durant aquells anys: preparar les oposicions d'ingrés a algun dels cossos d'elit de l'Administració de l'Estat. I, d'aquests, Miguel va elegir les notaries. Seria notari.

Les oposicions a notaries mai no han estat fàcils, però durant la postguerra van ser d'una dificultat extrema, a causa de la falta de sortides professionals en el camp de l'empresa, fet que abocava a aquestes oposicions bona part dels millors

caps que havien passat per les facultats de dret espanyoles. Miguel Hernández no es va acovardir i va començar a preparar-les, sense sortir de Maó, amb l'ajuda d'un registrador de la propietat que li feia de preparador. Durant un temps, la fórmula va funcionar, però, a partir d'un moment determinat es va mostrar insuficient. Miguel se'n va anar llavors a Madrid, es va buscar un preparador i va viure durant un temps en una desmanegada pensió d'aquell Madrid del qual Camilo José Cela havia dit que era «un poble manxec de mala mort, una barreja de Navalcarnero i Kansas City». Una cosa totalment diferent del que és avui.

El 1953 es van celebrar a Barcelona unes oposicions per a cobrir tan sols setze notaries, totes elles a Catalunya. El tribunal jutjador estava presidit per una de les grans figures del notariat català del segle passat: Ramon Faus Esteve. Miguel Hernández les va aprovar amb el número dos de la promoció, amb una puntuació de segona classe (sols hi va haver dos opositors que la van obtenir) que li va permetre ingressar per una plaça tan important com era la de Tortosa, i es va saltar així d'entrada el calvari de les notaries que constituïen moltes vegades —en l'Espanya anterior al desenvolupament— les estacions d'un autèntic viacrucis. Llavors també va aprovar les oposicions un altre notari que estava cridat a tenir una projecció àmplia en la vida catalana, més enllà de l'estricta àmbit jurídic: Josep Maria Puig Salellas.

L'objectiu d'independència que Miguel Hernández s'havia proposat aconseguir estava aconseguit. I brillantment assolit. Perquè l'ofici de notari —l'essència del qual és d'una funció pública exercida amb criteris professionals— té, precisament per la seva naturalesa, dues característiques que doten als qui l'exerceixen d'una remarcable independència. En primer lloc, perquè el notari no té un superior orgànic que dirigeixi i organitzi la seva feina, sens perjudici de les inspeccions a què està sotmès; i, en segon terme, perquè es pot traslladar d'un lloc a un altre on hi hagi una notaria que es trobi vacant, fet que implica —en la pràctica— que un notari sempre se'n pot anar d'allà on exerceix, sense més cost que el del canvi personal. Veurem aviat com aquesta segona característica —la possibilitat de canviar d'aires— va ser crucial en la vida professional i personal de Miguel Hernández.

En arribar a Tortosa i obrir la seva notaria, Miguel Hernández va començar a treballar amb un rigor que no l'abandonaria mai. Possiblement, alguns dels trets del caràcter del seu pare —amor al treball, voluntat permanent de complir i una punta de rigidesa— es van reproduir en ell i el van marcar per sempre. Miguel Hernández va ser, per tant, un notari bo, en el bon sentit *machadià* de la paraula bo. Cada assumpte mereixia la seva atenció fins a fer-lo seu, aplicava la normativa sense admetre subterfugis o elusions per obviar-la i extremava el zel per a evitar que algun atorgant signés sense tenir un coneixement complet de les conseqüències de l'acte o del contracte que atorgava. Es deia històricament a Catalunya que «hi ha notaris per a anar a comprar i hi ha notaris per a anar a vendre». Miguel era, amb tota certesa, «un notari per a anar a comprar».

No obstant això, l'essencial d'aquesta etapa tortosina va ser —per a Miguel Hernández— l'obertura al seu voltant. Un atribut característic de la intel·ligència és la curiositat per l'entorn. I és en l'entorn de la Catalunya dels anys cinquanta del segle passat —llavors una avançada d'Espanya a Europa— on Miguel Hernández va començar a parlar amb gent d'ideologies diferents i actituds vitals diverses, on prodigava la lectura de diaris als quals no havia tingut accés i de llibres que el treball monotemàtic de l'oposició li havia impedit llegir fins aleshores, i on —des de la talaia que brinda un despatx notarial, molt més intensa en percepcions del que es pugui pensar des de fora— va prendre consciència de les necessitats reals de la gent, de les seves dificultats i —sobretot!— de les desigualtats profundes que hi havia en aquell moment entre les diferents classes d'espanyols. Aquest procés de maduració és compatible, per descomptat, amb les expansions naturals d'un temperament que, encotillat durant lustres, es va manifestar aquells anys en tota la seva plenitud vital: amics, festes, música i, com a corol·lari inevitable, el nuviatge amb una noia de Tortosa —Antonia Ravanals—, amb qui aviat es va casar i amb qui compartiria tota la seva vida, que va passar, en gran part, a estar vertebrada per ella. Van ser aquells anys de Tortosa, en algun sentit, anys de plenitud, en els quals es va poder veure un Miguel Hernández diferent —vital i extravertit— del que es va prodigar en l'etapa final, en què, sota un mig somriure tan sols insinuat, s'hi amagava una vida interior intensa en què seguien vives, encara que a penes manifestades, les inquietuds i preocupacions que va encetar a Tortosa i va desenvolupar després a Maó.

Aquestes inquietuds i preocupacions es fonamentaven —per a Miguel Hernández— en una concepció exigent de la justícia i en una dolorosa consciència de les desigualtats socials entre els homes i les dones d'aquella Espanya que no havia superat encara el trauma terrible de la Guerra Civil. Anys després ho va expressar d'aquesta manera contundent, en referir-se a la persecució de la qual la seva família i ell van ser objecte —durant la Guerra Civil— pel bàndol republicà: «Llavors tot això em semblaven atrocitats de persones, partits i ideologies polítiques determinades. Després, amb el pas dels anys, quan de veritat he viscut un poc més de prop la realitat del poble espanyol, he anat rectificat criteris. I he comprès que no és just atribuir la culpa d'una guerra fratricida —i de les seves atrocitats— a una sola part, ni al règim que llavors hi havia. [...] La història d'Espanya [no és] una pel·lícula de bons i dolents. La veritat és molt més complexa.»

A ningú no pot estranyar, per tant, que aquestes inquietuds i preocupacions desemboquessin en un interès, mai desmentiment després, per la política. En el benentès que, per a Miguel Hernández Pons i per a moltes persones com ell, la política no és una activitat encaminada exclusivament a la conquesta i preservació del poder concebut com a ofici únic i prebenda anhelada, sinó la preocupació i participació en la gestió dels interessos generals, des del punt de vista que brinda l'únic principi ètic de validesa universal no metafísic: que l'interès general ha de prevaler sempre sobre l'interès particular.

Es podria dir que, quan —uns anys després— Miguel Hernández es va traslladar amb tota la seva família a Maó i va tornar així al lloc de les seves arrels, era un altre home molt diferent del que se n'havia anat el 1953. Havia madurat; en algun sentit, s'havia «convertit». Continuava sent, per descomptat, un home vertebrat pels mateixos principis rebuts en el procés formatiu, però els havia desenvolupat més enllà del que era habitual, de manera que les preocupacions que tenia van començar a excedir de la seva peripècia personal i la dels seus, per endinsar-se en el món complex dels interessos generals. Aviat va tenir ocasió de mostrar-ho a Maó, a penes va obrir la notaria. Miguel Hernández Pons no va ser un notari més, preocupat tan sols pel seu despatx, sinó que immediatament va participar en unes tasques que confirmen el compromís que tenia amb la societat menorquina en què havia nascut i vivia. Aquest compromís es va manifestar i va prendre cos en una doble vessant. En primer lloc, a través de l'Ateneu, i, en segon terme, mitjançant el Foment del Turisme.

L'Ateneu va ser la talaia des de la qual Miguel Hernández va manifestar una doble convicció: que el futur polític d'Espanya s'havia de fundar en la llibertat i la igualtat, és a dir, en els valors de la democràcia, i que —per això mateix— Europa era el referent i la meta a la qual havia d'aspirar la societat espanyola. La seva preocupació va cristal·litzar aviat —en primer terme— en la creació d'una vocalia de ciències socials i econòmiques, per mitjà de la qual va accedir a la junta directiva de la institució, i —en segon lloc— en la convocatòria d'una tertúlia d'estudis europeus, més desinhibida, que es va convertir aviat en un nucli de mobilització política —entesa aquesta expressió en el més noble sentit— en el qual es debatien tota mena de qüestions, des de la construcció europea a l'organització del postfranquisme, passant per la reivindicació d'un règim de més autonomia per a Menorca, a imatge i semblança dels consells insulars canaris. És curiós destacar la coincidència exacta d'aquesta posició personal avançada de Miguel Hernández Pons, amb la tesi dominant en els sectors més moderns i progressistes de la societat catalana d'aquells anys. Concretament, el Cercle d'Economia —institució barcelonina fundada el 1958 amb l'impuls del prematurament desaparegut historiador Jaume Vicens Vives— tenia com a objectius declarats del seu ideari i de la seva acció la liberalització econòmica com a instrument i Europa com a destí. Vull destacar amb això que Miguel Hernández no va ser en cap moment un il·luminat que es va deixar portar per una entelèquia fruit del seu personal raciocini, sinó un home del seu temps que va saber superar les limitacions que a tots ens imposen el nostre origen i els nostres interessos immediats, per a assumir la propaganda i defensa d'aquells valors i actuacions exigits per una societat que vol evolucionar de manera que el seu progrés es fonamenti en la llibertat i la justícia.

El Foment del Turisme, per la seva part, va ser l'escenari en el qual Miguel Hernández va donar sortida a una intuïció fecunda: que el futur econòmic de Menorca depenia necessàriament del turisme, entès i desenvolupat com una

activitat empresarial. Dit amb paraules d'avui: Miguel Hernandez va defensar, des de principis dels anys seixanta del segle passat, que el model productiu de Menorca estava esgotat i s'havia de canviar per un altre en el qual l'activitat turística, exercida amb criteris empresarials moderns, es convertís en l'eix axial de l'economia illenca. Va desenvolupar el seu pensament en una primera conferència que va pronunciar a la sala d'actes de l'Ateneu de Maó, el 3 de desembre de 1963, amb motiu de l'obertura de curs d'aquesta institució. Es tracta d'un estudi rigorós que parteix de l'afirmació de l'alt valor del viatge turístic com a factor socioeconòmic, especialment rellevant a Espanya, ja que, «per la seva situació perifèrica —afirma Miguel Hernández—, ha tingut escassa relació amb la resta d'Europa»; però, sobretot, aquesta transcendència del turisme resulta innegable a causa —hi afegeix— del fet que «si un dia Espanya vol exportar a preus de mercat europeu, gràcies al seu renovat utilitatge industrial, es deurà en gran mesura a l'aportació del turista estranger. I si el nivell de vida de l'obrer espanyol arriba a ascendir al ritme europeu, al turisme es deurà en no petita forma». La claredat d'aquestes idees no era obstacle per a l'oposició dels immobilitistes. Miguel Hernández ho va denunciar clarament: «La veritat és que la ignorància de molts i l'enveja d'algú que veu amb furor que altres es beneficiïn en un grau més elevat que ell del fenomen turístic, es complementen amb el silenci culpable dels qui podrien i haurien de posar remei a un deficient proveïment nacional i local, durant tot el cicle anual». Un cop exposada la doctrina general, s'ocupa del cas particular de Menorca, partint del que qualifica del «pecat original d'insularitat», ja que segons ell «la insularitat frena tot desenvolupament en general i, per tant, també el desenvolupament turístic», raó per la qual conclou que aquesta dificultat originària sols es podrà superar si es conciten a l'uníson tres accions: a) la superació de l'individualisme, «una tara d'índole espiritual, que repercuteix desfavorablement en tots els ordres del nostre viure present i esdevenir futur»; b) la realització d'un esforç especial en infraestructures i subministraments, tenint en compte «la falta d'atenció dels menorquins, i la falta de dotació consegüent, per als serveis col·lectius i d'infraestructura, la falta de continuïtat en l'execució dels plans d'obres i serveis, deixant que el divisme d'iniciar alguna cosa nova se sobreposi al civisme de continuar, millorar i conservar el que van fer generacions passades, (i) la incúria i abandonament dels béns de la comunitat, en agut contrast amb la riquesa, i fins i tot excés ostentós, per a les atencions particulars»; i c) la reivindicació de l'autonomia administrativa imprescindible, ja que «un altre gran obstacle —a parer seu— per a un efectiu i ràpid desenvolupament socioeconòmic de l'illa de Menorca [...] ho constitueix la falta d'uns organismes i autoritats amb poder autònom i executiu, sense subjecció a esglaons intermedis extrainsulars que paralitzin o simplement demorin i deixin en el buit administratiu les iniciatives, necessitats i esforços de la comunitat insular». La seva conclusió va ser òbvia: «L'hora socioeconòmica de Menorca i la seva promoció turística requereix una posada al dia de les mentalitats i actituds dels seus fills».

Convé destacar que en aquest vell text —de fa gairebé mig segle!— Miguel Hernández postulava una autonomia suficient per a la seva illa, que l'alliberés d'intermediaris amb el poder central. Així responia —per exemple—, en una entrevista d'aquells anys, a la pregunta feta entorn a què opinava, com a menorquí, del sistema administratiu vigent a les Illes: «Les Illes constitueixen una província administrada des de l'illa major, Mallorca. Sense malevolència, sense cap esperit personal de ruptura, en una administració curosa, aquest sol fet representaria unes dificultats enormes. I si hi afegim que el menorquí és acomodaticí, podem endevinar el mal que aquesta divisió ha causat amb els anys. Ara es dona una falta de personalitat legal de Menorca. Per això està en estudi l'aplicació del sistema de "consells" insulars: un per a cada illa, i que cada illa s'administri els seus interessos. L'ideal seria considerar les illes com una regió amb tres províncies. Això seria just, ja que Menorca té més personalitat diferenciada que la que tenen, per exemple, els ilerdenses o els tortosins. Després d'això faria falta una descentralització administrativa, però aquesta és ja una qüestió de caràcter general. En resum: fa falta crear una nova entitat administrativa: l'illa.» No és estrany, per tant, que, molts anys després, durant la transició —entre el 1977 i el 1979—, sumés el seu esforç a tants com propugnaven l'autogovern i la recuperació d'institucions pròpies.

Així, en un article publicat el 2 d'octubre de 1987, Miguel Hernández —acceptant una invitació pública de Juan-Francisco López Casasnovas— es lamentava que el tema dels consells insulars hagués arribat a una via morta, i exonerava de culpa l'esquerra i el centreesquerra de Menorca, alhora que afirmava que «la dreta, com acostuma, ha maniobrat i actuat». Aquest és el resum que fa Miguel Hernández de la seva posició:

Des del text que va redactar la denominada *Comissió de Juristes*, designada per l'Assemblea Autònoma de Menorca (J. A. Pons Roca, J. M. Quintana i jo mateix), fins al text que va ser finalment aprovat pel Parlament de la comunitat autònoma, es va evidenciar un canvi radical d'enfocament bàsic.

La idea originària de l'esquerra menorquina, nacionalista o no, a la qual es van sumar alguns centristes, era la d'una estructura gairebé federal per a les Illes Balears. En el primitiu pensar nostre, cada illa constituïa una unitat autònoma d'autogovern. [...] Al seu torn, les comunitats insulars serien coordinades (no governades) pel Consell General Interinsular, a l'efecte de l'actuació i representació conjunta davant l'Estat. [...] Lògicament, aquesta organització gairebé federal exigia que el Consell General Interinsular fóra elegit per mitjà d'un sistema paritari. Cada illa, igual nombre de representants. O, almenys, que la suma de consellers de Menorca i Eivissa igualés la xifra dels de Mallorca. [...]

Què va ocórrer, doncs, amb els nostres projectes? Jo m'atreveixo a apuntar dos processos paral·lels que van ser decisius per a conduir-nos a l'actual situació. [És a dir], a ser el nostre Consell Insular un mer òrgan d'Administració local, subordinat al Govern de Balears.

Primer. Les forces polítiques de Mallorca, des de la dreta més lligada a l'Antic Règim, als denominats *centristes*, i fins i tot alguns sectors de centreesquerra, no van consentir que es produís una emancipació de les illes menors, des de llargs anys subordinades a la Diputació Provincial de Mallorca. [...]

Segon. L'altre factor decisiu va ser, al meu parer, que amplis sectors de la dreta menorquina, més o menys transvestits de centristes, preferien en realitat dependre d'un *Govern* mallorquí, que imaginaven que seria controlat sempre pels seus col·legues d'ideologia (i els fets han confirmat aquesta suposició). Ho preferien així abans que permetre que l'illa fóra governada per l'esquerra, que, presumiblement, seria majoritària a Menorca (i també els fets han confirmat aquesta suposició).

Amb aquesta tàctica s'obtenien dos resultats polítics importants: en l'àmbit insular, el descrèdit que pateix el Consell, mancat de competències i de la base pressupostària consegüent. [I], en l'àmbit balear i, de rebuig, estatal, la utilització com a material de propaganda i proselitisme electoral entre les capes més influenciables de Menorca, de qualsevol tasca —per mínima que sigui— que realitzi el Govern de Mallorca a la nostra Illa. [...]

En resum. Jo opino que, en el present, hem de treure el major partit possible a la normativa estatutària vigent. I, en el futur, demanar la reforma de l'Estatut per a arribar a l'autogovern insular.

Si es mira bé, el pensament de Miguel Hernández Pons té una especial coherència. Parteix de l'afirmació dels dos valors que formen l'essència de la democràcia: la llibertat i la igualtat. Del principi de llibertat n'extreu, com a conseqüència inexorable, el dret a l'autoregulació dels propis interessos de què gaudeixen totes les persones i tots els pobles. D'aquest dret a l'autoregulació dels propis interessos deriva, al seu torn, tant el dret a l'autonomia de l'illa de Menorca com el dret dels menorquins a configurar llur model de creixement econòmic sobre la base de l'explotació racional del turisme. I del principi d'igualtat n'aflorea, constant i exigent, la reivindicació d'una justícia social moderna segons la qual el repartiment dels beneficis del creixement econòmic s'ha d'efectuar en funció de l'interès general. Tot això sobre la base que l'exercici de la llibertat comporta sempre l'assumpció d'una responsabilitat. Es tracta, en suma, d'un esquema habitual a l'Europa del seu temps, elaborat sobre les bases aportades per l'humanisme cristià i la socialdemocràcia. Quan Miguel Hernández parlava d'Europa, parlava precisament d'això.

Va clamar en el desert, però la veritat gairebé sempre s'obre pas. I, així, el reconeixement que li va ser regatejat i el suport que li va ser negat en un moment central de la seva vida, li van ser atorgats més tard amb explícita generositat. El 27 d'abril de 1978, en prendre possessió del càrrec de president del Foment del Turisme de Menorca, Marcos Carreras va adreçar una carta a Miguel Hernández, en què li deia: «Acabat d'elegir per ocupar el càrrec de president del Foment del Turisme, he volgut, molestant la seva amable atenció,

dirigir-li aquestes línies, en què voldria reflectir el testimoni de la meva admiració i respecte per la seva persona. Cregui'm si li dic que per a mi és un gran honor ocupar avui el mateix càrrec que fa alguns anys ocupà vostè, amb tanta il·lusió, dedicació i encert; actuació que serà per a mi estímul i esperó permanent, per a un millor servei a Menorca i a la nostra entranyable entitat».

Però falta encara un punt —la clau de l'arc— del pensament de Miguel Hernández. La plena implantació a Espanya d'aquestes idees era incompatible —al seu parer— amb la institució monàrquica, no tant per les característiques d'aquesta considerada en si mateixa, sinó per l'apropiació de la institució monàrquica per part de les classes privilegiades espanyoles que —en expressió de Manuel Azaña— «fa segles que estan acampades sobre l'Estat». El 12 de maig de 1966, Miguel Hernández ho va deixar molt clar en un article publicat en el *Diari de Menorca* amb el títol «El gran joc ha estat obert», que comença amb l'afirmació que «el poble espanyol contempla, entre maliciós i atònit, com s'inicien les jugades públiques d'un joc que —es figura— ha estat portat en silenci i entre bastidors des de fa anys», i continua sostenint que «alguns voldrien portar-lo com en una gegantina partida d'escacs. Amb càlcul cerebral, mouen les torres dels privilegiats de la sang, les terres i les finances. Impulsen els alfils de la intel·lectualitat. Voldrien fer jugar els cavalls de la milícia. Intenten reclutar peons *lacayunos* d'inferior quantia. [...] I el nostre poble, espectador mut. Sembla com si la culminació d'aquesta gegantina i subtil partida fos plet aliè al seu futur. [...] Perquè —és hora de dir-ho— la disjuntiva *monarquia* o *república* no és, com es diu per alguns, mera forma externa o rematada formal d'un Estat. No és la simple culminació d'unes estructures, per dir-ho així, detall accessori en la terminació de l'edifici de la nació espanyola». I no ho és —explica— perquè la forma d'Estat no resulta irrellevant o innòcua a l'hora de fer front a «la necessitat d'aproximar les nostres estructures nacionals a les dels països desenvolupats i justos, social i políticament», és a dir, per a emprendre «les reformes agrària, tributària, administrativa, educativa, del sòl i habitatge, sanitària, seguretat social i tantes altres, en les quals encara falta tant camí per caminar en companyia». Els dubtes de Miguel Hernández són grans: «Podrà una monarquia *aupada* a les esquenes dels privilegiats, els immobiliistes, els poderosos de tot ordre, resistir després la pressió dominant d'aquests grups que la volen per a fer-la la seva presonera i millor servir-se d'ella? Creiem sincerament que no». La raó profunda d'aquesta actitud la trobem en un article que va escriure el 10 de desembre de 1966 —és a dir, després de la publicació del que va ser motiu d'escàndol— i que ja no va ser publicat pel *Diari de Menorca*, segons se li va dir, «per falta d'espai». En un dels paràgrafs diu: «La pau és alguna cosa interior que es reflecteix cap a l'exterior, no una cosa imposada des de fora. La pau és producte d'una societat estable, justa i lliure. I per això hi ha pau [...] a Anglaterra, Alemanya, Suïssa, Dinamarca i tants altres països (indistintament repúbliques o monarquies), perquè abans de posar-li la teulada a l'edifici, li van posar els fonaments fermes.»

Per si de cas no quedava clar, en un altre article d'aquelles dates titulat «El poble espanyol i els Reis d'Orient», comenta unes declaracions de l'aleshores comissari adjunt del Pla de Desenvolupament i més tard ministre de l'Habitatge, Vicente Mortes Alfonso, efectuades per aquest al diari *El Alcázar*, en què manifestava que «la meua imatge de l'Espanya de demà és la d'un poble que participa sincerament en els temes de l'Estat, i un rei que defensi aquesta autèntica participació i el benestar del seu poble dels inevitables atacs dels eterns grups de pressió». «Què els sembla?» —es preguntava Miguel Hernández— i aquesta era la seva resposta: «Crec que una afirmació semblant hauria d'haver estat més concreta i especificar-nos si tal rei es diu Gaspar, Melcior o Baltasar. O és algun dels reis de cartes, que com vostès saben, són el de copes, el d'espases, el d'oros i el de bastons. Perquè cal creure que el senyor Mortes deu referir-se a un rei mag. A un rei sense cognoms coneguts, si realment ha de prendre al seu càrrec la defensa del seu poble enfront dels grups de pressió que ell considera “eterns”, encara que jo crec que etern sols ho és Déu.»

És clar que el Miguel Hernández que va sortir de Menorca per a prendre possessió de la seva notaria de Tortosa, el 1953, era molt diferent del Miguel Hernández que va tornar a Maó el maig del 1962, gairebé nou anys després d'haver-se'n anat. S'havia convertit en un altre sent el mateix. Començava llavors l'etapa de la seva vida que, vista retrospectivament, pot ser considerada de plenitud. Va durar sols sis anys, fins que, després de la publicació de l'article que —s'ha de dir tal com és— va canviar el curs de la seva vida, l'estada a la seva terra se li va fer cada dia que passava més incòmoda. Potser més pel seu propi temperament —una mica turmentat— i per la seva sensibilitat extrema, que per la realitat dels fets. Però, fos com fos, el fet cert és que el juliol del 1968 va prendre possessió d'una de les notaries de Terrassa, que va desenvolupar fins a l'abril del 1971, mes en el qual va passar a desenvolupar la que seria la seva última notaria: Barcelona, en la qual romangué fins al 17 de setembre de 1993, data en què es va jubilar. Va exercir de notari, per tant, durant quaranta anys: vint-i-dos a Barcelona, vuit a Tortosa, set a Maó i tres a Terrassa.

És cert que durant els seus anys de Barcelona encara va intervenir en algunes activitats polítiques amb caràcter intermitent i espaiat, ja sigui participant en la Comissió Jurídica de l'Assemblea Democràtica de Menorca des del 1977 al 1979; ja sigui intervenint en un debat ulterior sobre els consells insulars a final dels anys vuitanta del segle passat; ja sigui reiterant el seu ideal europeista en alguna entrevista concedida en la mateixa època; ja sigui —finalment— donant suport públic, dins el termini electoral, a una opció política d'esquerres amb la qual se sentia identificat. Però el seu millor moment ja havia passat. Aquest va ser, sense cap mena de dubte, el breu temps que va exercir com a notari de Maó, quan —com hem vist— va ser l'ànima de les tertúlies europeistes de l'Ateneu, quan impulsà la reflexió sobre l'autonomia necessària de Menorca, quan va ser un avançat de la concepció empresarial del turisme

entesa com a factor de desenvolupament, i quan —finalment— va donar testimoni de la seva coherència i el seu coratge publicant un article memorable que —com ja s'ha dit— va ser possiblement l'únic que va aparèixer en tota la premsa espanyola propiciant el vot negatiu al referèndum convocat pel general Franco per al 14 de desembre de 1966.

Aquest va ser l'home. Es pot pensar que la seva projecció pública i la transcendència de la seva tenacitat haurien estat més gran si hagués culminat la seva carrera a Menorca. És cert. Però també ho és que la valoració última de la trajectòria d'una persona no ha de fer-se tant pel resultat de la seva acció sinó per la intensitat, l'honradesa i la generositat de l'esforç. I, en aquest sentit, la peripècia de Miguel Hernández Pons és senzillament exemplar. Una exemplaritat que es fonamenta en tres trets de la seva personalitat absolutament determinants. M'agrada referir-m'hi com les tres *i* de Miguel Hernández: intel·ligència, independència i ingenuïtat.

Les tres *i* de Miguel Hernández

A la intel·ligència aguda de Miguel Hernández ja m'hi he referit. Tan sols voldria posar en relleu, en aquest moment, que l'exercici d'aquesta intel·ligència es va veure íntimament influït en ell per la manera de veure el món que proporciona l'ofici de notari, quan s'exerceix —com ell sempre ho va fer— amb una consideració escrupolosa de cada cas concret i una ponderació rigorosa dels efectes de l'acte o negoci atorgat. Cal tenir en compte, en aquest sentit, que la tasca del notari es desenvolupa en un àmbit on conflueixen relacions personals d'alt contingut afectiu i forta càrrega sentimental amb interessos econòmics vitals. El resultat de la contemplació habitual d'aquesta simbiosi és un fort realisme que fa relativitzar les estructures jurídiques, a les quals sols s'atribueix sempre un mer valor funcional, i obliga a ponderar —per damunt de tot— el contingut real dels drets de les parts. Amb un exemple quedarà clar el que vull dir. Per a Miguel Hernández, el debat entre monarquia i república no era una pura qüestió de dret públic centrada en la major racionalitat i eficàcia d'una sobre l'altra forma de govern. El que afirmava era que la monarquia no seria —al seu parer— l'eina adequada per a portar a terme les reformes substancials que estaven pendents i propugnava, atesa la previsible instrumentalització que en feien les classes dominants.

És forçós reconèixer, prop de cinquanta anys després, que els fets han demostrat que la monarquia, lluny de constituir el factor de continuïtat —quan no de regressió— que vaticinava Miguel Hernández, va ser en el seu moment un dels motors del canvi i continua sent actualment la institució que encarna millor la unitat i la cohesió de l'Estat, avui en fase de qüestionament si no de franca erosió. Però aquesta previsió equivocada no treu força a la profunditat de l'anàlisi —centrada en la necessitat d'emprendre profundes reformes estruc-

turals— ni disminueix el coratge gran que exigia manifestar-se públicament en els termes i en el moment en què Miguel Hernández ho va fer.

La segona *i* de Miguel Hernández és la *i* de *independència*. Miguel Hernández va ser independent perquè era un home intel·lectualment lliure, és a dir, no se sentia lligat per cap dogma i practicava la forma més alta d'autonomia personal: dir en públic el mateix que es diu en privat, i exercitar la crítica començant pels propis, sense limitar-la únicament i exclusivament a uns adversaris que es transmuta en enemics. Però la independència té sovint un doble preu: la incomprensió i la soledat. Que Miguel Hernández va ser incomprès s'adverteix fàcilment repassant la premsa menorquina dels dies següents al 6 de desembre de 1966. L'article de Miguel Hernández —que, recordem-ho, portava per títol «Jo votaré per la pau»— va ser contestat per altres articles, cartes obertes i declaracions en sentit contrari, a més d'algun editorial que marcava previngudes distàncies amb la posició del seu col·laborador. «Sols el *sí* garanteix la pau», va escriure algú; «jo també votaré per la pau», hi va afegir un altre; «perquè votaré *sí*», hi va afegir un tercer, en deixar constància de les seves raons, que són aquestes: «En votar *sí* aplico —segons el meu lleial saber i entendre— al moment actual d'Espanya la doctrina del bé possible, rebutjant utopies que són molt boniques però que a res pràctic condueixen i rebutjant un salt en el buit que pot portar-nos a una nova catàstrofe». Aquesta incomprensió expressa —que no va ser una incomprensió qualsevol, sinó, en alguns casos, de persones que Miguel Hernández creia pròximes a les seves tesis— va tenir, a més, una conseqüència no per difusa menys feridora: la sensació de soledat. Així es va reconèixer en unes poques paraules —que van aparèixer en l'última pàgina del *Diari de Menorca*, el mes de març del 1993, amb motiu de la seva jubilació: «Val a dir que la seva coratjosa actitud va provocar-li nombrosos problemes dins d'una societat petita i tancada com la nostra.» I va ser aquesta sensació de soledat la que va fer prendre a Miguel Hernández una decisió que va variar —ja per sempre— el curs de la seva vida, ja que pràcticament va posar fi a una etapa que condensa la que podria anomenar-se *la seva vida pública*. Se'n va anar de Maó.

Ara bé, un cop arribats a aquest punt, no seria just ometre un fet que abonava i reforçava en Miguel Hernández, per un doble motiu, la seva independència. El fet és, una altra vegada, la seva condició de notari: en primer lloc, per l'hàbit d'imparcialitat que imprimeix aquest ofici, quan és exercit amb responsabilitat i lliurament; i, en segon terme, per les facilitats que confereix la condició de funcionari que la llei atribueix al notari, a l'hora dels trasllats. Aquest últim aspecte pot semblar banal, per tractar-se d'una qüestió d'intendència, però no ho és de cap manera, doncs, la possibilitat real de marcar distàncies amb un àmbit que es torna hostil o, almenys, una mica incòmode, té en molts casos —com ho va ser en el de Miguel Hernández— un valor inapreciable. Quan Miguel Hernández va deixar de sentir-se còmode a Maó, es va traslladar a Terrassa. No és tan fàcil de fer en altres oficis.

I l'última *i* de Miguel Hernández és la *i* de *ingenuïtat*, d'una certa ingenuïtat. Perquè no va ser de cap manera ingenu, en el sentit de partir d'una visió edulcorada de la societat i de les seves circumstàncies, per a obtenir conclusions poc realistes o fantasioses. Tot al contrari. Miguel Hernández estava habituat, per ofici, a enfrontar-se amb una realitat teixida sempre amb interessos contraposats de tota mena, i era, a més, rigorosament crític amb els fets que observava. La seva ingenuïtat va ser d'una altra mena: pressuposava en els altres les mateixes virtuts d'intel·ligència, generositat, llibertat d'esperit i coratge que definien la seva personalitat. I això era massa esperar en l'Espanya dels anys seixanta del segle passat, que a penes començava a superar —vint-i-cinc anys després— el trauma inenarrable del seu últim enfrontament caïnita.

El llegat de Miguel Hernández

Entre els papers de Miguel Hernández hi ha també algunes cartes, remeses en els dies posteriors a la seva presa de posició pública respecte al referèndum, que el feliciten i l'aplaudeixen. N'escullo dues. En la primera, Francesc de Borja Moll li escriu: «Després de llegir el seu article “Jo votaré per la pau”, sento un impuls interior que m'obliga a felicitar a vostè amb entusiasme per tot el que diu i per la claredat i honradesa amb què ho manifesta.» En la segona, un ciutadà que firma com «Un admirador» li diu, després de felicitar-lo: «Faig vots perquè en un futur pugui vostè servir a una Espanya més representativa i democràtica.» No va ser possible. Sense abdicar de les seves idees, Miguel Hernández es va replegar en la intimitat del seu treball i de la seva família, i va posar fi als pocs anys de vida pública que va desenvolupar a Maó.

Vaig conèixer Miguel Hernández Pons en la seva última i llarga etapa de vida oculta, com a notari de Barcelona. El recordo dret, alt i ben portat; la mirada, intel·ligent i una mica inquisitiva; el gest, de cortesia discreta i distant, potser refugi de certa timidesa; l'actitud, d'una soterrada ironia presta sempre a aflorar, i potser, a vegades, una punta de desenganyada melancolia, compatible amb rampells sobtats de nerviosa impaciència, que podien esclatar de manera imprevisible. Aquest era l'home que —malgrat la discreció i l'elegant silenci— no es va penedir mai del que va fer, ja que sempre va pensar que havia fet allò a què estava obligat, fos quin fos després el preu que calgués pagar.

I tenia tota la raó. Va fer el que calia en circumstàncies molt difícils: dir en públic el mateix que deia en privat, i exercitar així la forma més alta de crítica, que és la crítica que comença pels propis, pels més pròxims. Sembla senzill, però és d'una extrema dificultat. I no surt mai gratis. Per això, amb independència de la frustració aparent de la seva constància i de l'abstracció feta també del contingut concret d'alguna de les seves idees, el transcendent de l'acció pública de Miguel Hernández Pons va ser l'exemplaritat de la seva actitud, en què es

van encarnar de manera eminent les virtuts màximes de la dignitat civil: obrar en llibertat i assumir la responsabilitat pel que s'ha fet. Va donar testimoni en temps foscos. Per això, en conductes com ara la de Miguel Hernández Pons s'hi troba el fonament més profund de la força d'una societat i l'arrel més forta de la seva dignitat.

Passaran els dies, cauran els mesos i se succeiran els anys. El record de Miguel Hernández s'anirà esvaint. Però quedarà el rastre profund de la seva vida, positiu i anònim, en l'esdevenir de la seva gent i de la seva terra, a les quals un dia va servir amb tanta intel·ligència com generositat, amb tanta il·lusió com coratge. Aquest és el llegat que ens ha deixat qui va ser notari de Maó, el senyor Miguel Hernández Pons.